

[2023] 1 एस. सी. आर. 395

राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र, दिल्ली सरकार आणि इतर

वि.

शकील अहमद आणि इतर

(2023 चा दिवाणी अपील क्रमांक 739)

फेब्रुवारी 09, 2023

[एम. आर. शाह आणि सी. टी. रविकुमार, जे. जे.]

भूमि संपादन-भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसाहत करताना नुकसानभरपाई आणि पारदर्शकतेचा अधिकार कायदा, 2013 कलम 24 (2)-भूमि संपादन कायदा, 1894-विचाराधीन असलेल्या जमिनीबाबत मालकीचा वाद होता-उच्च न्यायालयाने त्या वादात न जाता, आणि पुणे महानगरपालिकेच्या बाबतीत सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयावर अवलंबून राहून, प्रतिवादी क्रमांक 1 ने दाखल केलेल्या रिट याचिकेला परवानगी दिली आणि घोषित केले की अधिग्रहण कार्यवाही 'भूमि संपादन कायद्याचे' कलम 24(2) द्वारे कालबाह्य झाली आहे. असे घोषित केले की: उच्च न्यायालय ने मालकीच्या वादाचा निर्णय घ्यायला हवा होता आणि त्यानंतर प्रतिवादी क्र.1-इंदूर विकास प्राधिकरणाच्या बाबतीत सर्वोच्च न्यायालयाच्या घटनापीठाने दिलेल्या निर्णयाद्वारे पुणे महानगरपालिकेच्या बाबतीत घेतलेला निर्णय विशेषतः रद्दबातल ठरवला गेला आहे-इंदूर विकास प्राधिकरणाच्या बाबतीत दिलेला कायदा लागू करताना, ताब्यात न घेणे आणि नुकसान भरपाई न देणे या दोन अटी पूर्ण कराव्या लागतील आणि जर त्यातील एका अटीची पूर्तता झाली नाही तर अधिग्रहणात

कोणतीही त्रुटी येणार नाही-एकदा संबंधित जमिनीचा ताबा दि . 04/03/1988 वर घेतला गेला की, अधिग्रहण कार्यवाही कालबाह्य झाल्याचे मानले जात नाही-उच्च न्यायालयाचा निर्णय टिकणार नाही.

इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल आणि इतर. (2020) 8 एस. सी.

सी 129:[2020] 3 एस. सी. आर. 1-त्यानंतर.

पुणे महानगरपालिका आणि इतर वि. हरकचंद मिसरीमल सोलंकी आणि इतर

(2014) 3 एस. सी. सी. 183-रद्द करण्यात आले.

खटला कायदा संदर्भ

(2014) 3 एस. सी. सी. 183

फेटाळले गेले

परिच्छेद 2

[2020] 3 एससीआर 1

पाठपुरावा केला

परिच्छेद 3

नागरी अपील न्यायाधिकरण:दिवाणी अपील क्र. 739 /2023

2015 एम. के. च्या रिट याचिका (सी) No.3539 मध्ये नवी दिल्ली येथील दिल्ली उच्च न्यायालयाच्या दिनांकित 01.12.2015 च्या निकाल आणि आदेशावरून.

हुझेफा अहमदी, वरिष्ठ अधिवक्ता, सुजीता श्रीवास्तव, शिवम सिंग, रोहन शर्मा, शास्वती पारही, गोपाल सिंग, इति शर्मा, राहुल भाटिया, मिश्रा सौरभ, मनिका त्रिपाठी, आशुतोष कौशिक, मनीष वशिष्ठ, रोशन कुमार, नितीन मिश्रा, साहिल टागोत्रा, अभिषेक पांडे, अभियंता बॅनर्जी, साक्षी गर्ग, सुनीता ओझा, अधिवक्ता, उपस्थित पक्षांसाठी.

न्यायालयाचा निर्णय एम. आर. शाह, जे.यांनी दिला.

1. 2015 च्या लेखी याचिका (सी) क्रमांक 3539 मध्ये नवी दिल्ली येथील उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निर्णय आणि आदेश ज्यायोगे उच्च न्यायालयाने मूळ रिट याचिकाकर्ते म्हणून प्रतिवादी क्रमांक 1 ने सादर केलेल्या उक्त रिट याचिकेला परवानगी दिली आहे आणि असे घोषित केले आहे की, भूमि संपादन कायदा, 1894 (यापुढे "कायदा, 1894" म्हणून संदर्भित) अंतर्गत सुरू केलेली भूमि संपादन कार्यवाही, संबंधित जमिनीच्या संदर्भात, भूमि संपादन, पुनर्वसन आणि पुनर्वसाहात न्याय्य नुकसान भरपाई आणि पारदर्शकता कायदा, 2013 (यापुढे "कायदा, 2013" म्हणून संदर्भित) च्या कलम 24 (2) अंतर्गत कालबाह्य झाली आहे असे मानले जाते.

2. उच्च न्यायालयाने दिलेल्या आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेशावरून आणि अगदी उच्च न्यायालयासमोर दाखल केलेल्या प्रतिदावाच्या प्रतिज्ञापत्रावरूनही असे दिसते की अपीलकर्ता आणि मूळ प्रतिवादींच्या वतीने हे विशिष्ट प्रकरण होते की संबंधित जमिनीचा ताबा दि. 04.03.1983 रोजी घेण्यात आला होता आणि अगदी उच्च न्यायालयासमोरही, मूळ रिट याचिकाकर्ते आणि मूळ प्रतिवादी क्रमांक 5 यांच्यात संबंधित जमिनीबाबत मालकीचा वाद होता.मात्र, वरील बाबी असूनही आणि प्रत्यक्ष ताब्यात घेण्याच्या वादात न जाता, पुणे महानगरपालिके महामंडळ आणि इतर विरुद्ध हरकचंद मिसिरीमल सोलंकी आणि इतर (2014) 3 एस. सी. सी. 183 च्या बाबतीत या न्यायालयाच्या निर्णयावर अवलंबून राहून, उच्च न्यायालयाने उक्त रिट याचिका मंजूर केली आहे आणि घोषित केले

आहे की भूमी संपादन कायदा अंतर्गत भूमि संपादन कार्यवाही सुरू करण्यात आली आहे.

1894 अधिनियमाच्या कलम 24 (2) अन्वये, विषय कालबाह्य झाल्याचे मानले जाते.

3. सुरुवातीला, हे लक्षात घेणे आवश्यक आहे की उच्च न्यायालयाने प्रथम मालकीच्या वादाचा निर्णय घ्यायला हवा होता आणि त्यानंतर मूळ रिट याचिकाकर्त्याचे याचिका दाखल करण्याचा अधिकार विचारात घ्यायला हवा होता. असे असले तरी, पुणे महानगरपालिका आणि इतर (वर नमूद केलेल्या) प्रकरणातील या न्यायालयाचा निर्णय, ज्यावर उच्च न्यायालयाने आक्षेपार्ह निकाल आणि आदेश पारित करताना भरवसा ठेवला आहे, तो या न्यायालयाच्या घटनापीठाने विशेषत्वाने रद्द केला आहे. इंदोर विकास प्राधिकरण विरुद्ध मनोहरलाल , (2020) 8 एस. सी. सी. 129. या न्यायालयाच्या घटनापीठाने परिच्छेद 365 आणि 366 मध्ये असे निरीक्षण नोंदवले आहे आणि असे म्हटले आहे:- असे.

"365. परिणामी, पुणे महानगरपालिकेत हा निर्णय घेण्यात आला. [पुणे महानगरपालिका विरुद्ध हरकचंद मिसिरीमल सोलंकी, (2014) 3 सी. सी. 183] याद्वारे रद्द करण्यात आले आहे आणि इतर सर्व निर्णय ज्यामध्ये पुणे महानगरपालिका . [पुणे महानगरपालिका विरुद्ध हरकचंद मिसिरीमल सोलंकी, (2014) 3 विरुद्ध सी. सी. 183] प्रकरणाचा आधार घेतला आहे, तेही रद्द करण्यात आले आहेत. श्री बालाजी नगर निवासी संस्थेचा [श्री बालाजी नगर निवासी संस्था विरुद्ध टी. एन. राज्य, (2015) 3 विरुद्ध सी. सी. 353] हा निर्णय आहे. हा चांगला कायदा आहे असे म्हणता येणार नाही, तो फेटाळला जातो आणि त्यानंतरचे इतर निर्णयही फेटाळले जातात. इंदूर विकास प्राधिकरण विरुद्ध शैलेंद्र [(2018) 3 विरुद्ध सी. सी. 412] या प्रकरणात, कलम 24 (2) च्या तरतुदीशी संबंधित पैलू आणि 'किंवा' हे 'ना' किंवा 'आणि' म्हणून वाचावे लागेल की नाही हे विचारार्थ ठेवण्यात आले नव्हते. त्यामुळे सध्याच्या निकालातील चर्चेच्या पार्श्वभूमीवर तो निर्णयही लागू होऊ शकत नाही.

366. वरील चर्चेच्या अनुषंगाने आम्ही खालीलप्रमाणे प्रश्नांची उत्तरे देतो:

366.1. कलम 24 (1) (अ) मधील तरतुदीनुसार 2013 चा कायदा लागू होण्याच्या तारखेपर्यंत 1-1-2014 रोजी निवाडा न दिल्यास कार्यवाहीत कोणतीही चूक होत नाही. २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाई निश्चित करावी लागते.

366.2. न्यायालयाच्या अंतरिम आदेशाने व्यापलेला कालावधी वगळून पाच वर्षांच्या कालावधीत निकाल देण्यात आला असेल तर 1894 च्या कायद्यांतर्गत 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (1) (ब) अन्वये तरतूद केल्याप्रमाणे जणू ती रद्द करण्यात आलेली नाही असे समजून कार्यवाही सुरू राहिल.

366.3. ताबा आणि नुकसान भरपाई दरम्यान कलम 24 (2) मध्ये वापरलेला "किंवा" हा शब्द "नाही " किंवा "आणि" म्हणून वाचला पाहिजे. २०१३ च्या कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये हा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ अधिकाऱ्यांच्या निष्क्रियतेमुळे जमिनीचा ताबा घेण्यात आलेला नाही किंवा नुकसान भरपाईही देण्यात आलेली नाही अश्या बाबतीत भूसंपादनाची प्रक्रिया संपुष्टात आली असे मानले जाते. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, ताबा घेतला गेला असेल, नुकसान भरपाई दिली गेली नसेल तर कोणतीही चूक नाही. त्याचप्रमाणे नुकसान भरपाई दिली असेल, ताबा घेतला नसेल तर त्यात कोणतीही चूक नाही. .

366.4. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) च्या मुख्य भागात "भरणा" या अभिव्यक्तीमध्ये न्यायालयात नुकसान भरपाई जमा करण्याचा समावेश नाही. कलम २४ (२) मधील तरतुदीमध्ये बहुसंख्य भूधारकांच्या संदर्भात ती जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४ अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेपर्यंत सर्व लाभार्थी (जमीनमालक) २०१३ च्या कायद्यातील तरतुदीनुसार नुकसान भरपाईस पात्र असतील.. भूसंपादन अधिनियम १८९४ च्या कलम ३१ अन्वये दायित्वाची पूर्तता न केल्यास या कायद्याच्या कलम ३४ अन्वये व्याज दिले जाऊ शकते. मोबदला (न्यायालयात) जमा न केल्याने भूसंपादनाची कार्यवाही संपुष्टात येत नाही. पाच वर्षे किंवा त्याहून अधिक काळ बहुसंख्य मालमत्तेबाबत मोबदला रक्कम जमा न केल्यास १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ४ अन्वये भूसंपादनाच्या अधिसूचनेच्या तारखेनुसार २०१३ च्या कायद्यानुसार जमीन मालकांना मोबदला द्यावा लागेल.

366.5. १८९४ च्या कायद्याच्या कलम ३१ (१) अन्वये दिलेल्या तरतुदीनुसार , जर एखाद्या व्यक्तीला नुकसान भरपाई देण्यात आली असेल तर कलम २४ (२) अन्वये नुकसान भरपाई न दिल्याने किंवा न्यायालयात जमा न केल्यामुळे अधिग्रहण संपुष्टात आल्याचा दावा करणे त्याला खुले नाही. कलम ३१ (१) अन्वये रक्कम भरून भरण्याची जबाबदारी पूर्ण केली जाते. ज्या जमीन मालकांनी नुकसान भरपाई स्वीकारण्यास नकार दिला होता किंवा ज्यांनी जास्त मोबदल्यासाठी संदर्भ मागितला होता, ते २०१३ च्या कायद्याच्या कलम २४ (२) अन्वये संपादनाची प्रक्रिया संपल्याचा दावा करू शकत नाहीत.

366.6. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मधील तरतुदी या कलम 24 (1) (बी) चा भाग न मानता कलम 24 (2) चा भाग मानला जावा.

366.7. 1894 च्या कायद्यानुसार आणि कलम 24 (2) अन्वये विचार केल्याप्रमाणे ताबा घेण्याची पद्धत म्हणजे चौकशी अहवाल/ निवेदन तयार करणे आहे. 1894 च्या कायद्याच्या कलम 16 अन्वये ताबा घेतल्यानंतर, सदरील जमीन राज्याला निहित होते आणि 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) अन्वये जमीन ताब्यात घेण्याची तरतूद नाही, कारण एकदा ताबा घेतल्यानंतर कलम 24 (2) अन्वये कोणतीही चूक होत नाही.

366.8. कलम 24 (2) मधील तरतुदी ताबा घेण्यास आणि पैसे देण्यास निष्क्रियतेमुळे अपयशी ठरले तर 1-1-2014 रोजी यांच्या बाबतीत व्यपगत होण्याची कार्यवाहीच्या तरतुदी लागू आहेत. संबंधित प्राधिकरणाकडे प्रलंबित असलेल्या भूसंपादनाच्या प्रक्रियेत 2013 चा कायदा लागू होण्यापूर्वी पाच वर्षे किंवा त्यापेक्षा जास्त कालावधीसाठी नुकसान भरपाई. न्यायालयाने दिलेल्या अंतरिम आदेशांच्या उदरनिर्वाहाचा कालावधी पाच वर्षांच्या गणनेत वगळावा लागतो.

366.9. 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) मध्ये भूसंपादनाच्या पूर्ण संपलेल्या प्रक्रियेच्या वैधतेवर प्रश्नचिन्ह उपस्थित करण्यासाठी कारवाईचे नवे कारण समोर येत नाही. कलम 24 2013 च्या कायद्याच्या अंमलबजावणीच्या तारखेस म्हणजेच 1-1-2014 रोजी प्रलंबित असलेल्या कार्यवाहीला लागू होते. यामुळे जूने आणि कालबद्ध दावे पुन्हा सुरू होत नाहीत आणि संपलेली कार्यवाही पुन्हा सुरू होत नाही किंवा भूसंपादन अवैध ठरविण्यासाठी न्यायालयाऐवजी कोषागारात नुकसान भरपाई जमा करण्याच्या पद्धतीच्या

वैधतेवर जमीनमालकांना प्रश्न चिन्ह उपस्थित करण्याची परवानगी दिली जात नाही."

4. वरील बाबी लक्षात घेऊन आणि त्याद्वारे निर्धारित केलेला कायदा लागू करताना **इंदौर विकास प्राधिकरणाच्या (वरील)** प्रकरणात न्यायालय आणि जेव्हा अपीलकर्ता आणि मूळ प्रतिवादींच्या वतीने विशिष्ट खटला होता की संबंधित जमिनीचा ताबा दि . 04.03.1983 रोजी घेण्यात आला होता, तेव्हा उच्च न्यायालयाने दिलेला आक्षेपार्ह निर्णय आणि आदेश, ज्यामध्ये असे घोषित केले गेले आहे की, संबंधित जमिनीच्या संदर्भात कायदा, 1894 अंतर्गत सुरू केलेली भूमि संपादन कार्यवाही 2013 च्या कायद्याच्या कलम 24 (2) अंतर्गत कालबाह्य झाली आहे असे मानले जाते, ते अस्थिर आहे आणि रद्द करण्यास आणि बाजूला ठेवण्यास पात्र आहे आणि त्यानुसार ते रद्द केले जाते आणि बाजूला ठेवले जाते.

त्यानुसार सध्याच्या अपीलाला परवानगी आहे.खर्च नाही.

प्रलंबित असलेले अर्ज असतील तर त्यांचा देखील निपटारा केला.

बिभूती भूषण बोस

अपीलाला परवानगी देण्यात आली.

(सहाय्यक: अभिषेक प्रताप सिंग, एलसीआरए)

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या / तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याच अर्थ समजू घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयी वापराकरता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मनाला जाईल .